

La meva descoberta de la romanística (1949-1950)

ANTONI M. BADIA I MARGARIT
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

1. ANEM CONEIXENT ROMANISTES

En la meua carrera universitària, jo havia anat guanyant punts, *a*) tant en els aspectes de la recerca, elaborant treballs concebuts dins el marc previst per mi mateix (que anaven essent publicats), *b*) com en els de la docència i l'administració (i així vaig ésser pres en consideració per als càrrecs docents, fins al de catedràtic numerari de la mateixa Universitat de Barcelona —tanmateix, aquesta darrera plaça i algunes de les anteriors requerien unes oposicions d'àmbit estatal, que eren convocades pel Ministeri i se celebraven a Madrid). Tot plegat m'obria perspectives que jo mateix procurava d'acceptar i ampliar, com reconeixent l'avinentsa que m'havia transformat, abans d'hora, en un professor que s'asseia en un lloc que, si les coses haguessin seguit el seu curs previsible en els anys trenta, no m'hauria pertocat sinó fins uns anys més tard. No em fa res de confessar que en els darrers anys de batxillerat, a la Mútua Escolar Blanquerna, jo deia amb il·lusió que no em faltava gaire per a ésser deixeble de Joan Coromines (i potser de Pompeu Fabra i tot). Qui m'hauria pogut predir que l'any 1948 jo ocuparia una càtedra de gramàtica històrica que en rigor hauria d'haver correspost a Coromines, quan aquest migrava a l'exili?

Per la meua banda, jo procurava d'establir (o de refermar, quan així era) relacions professionals i amicals amb els col·legues que es dedicaven a matèries l'estudi de les quals compartíem en el vast camp de la lingüística i de la filologia romàniques. Això era més faedor amb persones que vivien al mateix Estat espanyol que no pas amb els qui vivien a l'estranger, sobretot en aquells anys quaranta (amb els passaports, els visats per a viatges entre dates fixes, que fossin els d'Espanya a l'estranger o els d'altres països que rebien espanyols, etc.). En aquest sentit, una bona via per a fer-se conèixer i tenir relacions era d'intercanviar extrets (o separates) de

les publicacions. Jo en vaig arribar a reunir una abundosa col·lecció, que avui és custodiada a la Biblioteca de Catalunya. Confesso que, amb el temps, vaig anar-me engandulint d'aquesta activitat, i ja se sap: si vols tenir extrets d'altri, has de començar regalant extrets teus. Afegim que si, d'una banda, també se sap que avui els editors de revistes són refractaris a fer extrets, de l'altra, també avui tothom viatja fàcilment d'un país a l'altre i pot veure's, a casa seva (si l'hi troba), amb el seu amic (qui, però, no té extrets, perquè no li n'han fets!). La vida, que ja era complicada fa segles, continua essent complicada avui!

Malgrat les dificultats dites, si hom vol fer-se amic dels seus col·legues, un bon sistema per aconseguir-ho és la presència personal. «Qui cara veu, cara honra», fa la dita. Recordo que John Orr (romanista d'Edimburg), cada any, pel mateix temps d'estiu, feia cap a Barcelona, on passava uns pocs dies. Com que ens anunciava les seves visites, ja les teníem repartides i, així que arribava, ell ja sabia, per a cada dia, on li tocava d'anar a dinar o sopar amb els amics de torn. Pagat el tribut barceloní, ell prosseguia el viatge fins als voltants immediats de Castelló de la Plana, on cada any passava uns quants dies, en regreïment de com una família l'havia ajudat després d'un greu accident de trànsit. No em costaria gaire d'allargar-me parlant de John Orr. No era un «romanista qualsevol» (i que em perdonin els seus col·legues corrents, que ho sou com ho sóc jo). Docte en francès antic, hi mesclava la ironia britànica i era una delícia d'escoltar-lo en el francès culte d'avui. Del primer moment ençà (que jo encara no vaig viure, per raons d'edat), fou un sòlid pilar de la Société de Linguistique Romane, i us en tornaré a parlar, a propòsit de la crisi d'aquesta institució, on tingué un paper important. Ah, per cert, Orr era molt més alt que jo i, quan venia a Barcelona a l'època en què jo ja hi era per a invitar-lo, no se'l podia traslladar amb l'aleshores corrent Seat 600, perquè no hi cabia. Havíem de demanar el cotxe d'algun amic més previsor (o més... adinerat) que nosaltres. O llogar un taxi.

Així com acabo d'escollir, gairebé a l'atzar, el nom de John Orr per a donar una mostra de com trobar un col·lega que esdevé un amic, també voldria que aquest exemple no es quedés sol. Deixeu-m'hi afegir Mgr. Pierre Gardette, que a mitjan segle xx era el rector de la Universitat Catòlica de Lió.¹ En els anys cinquanta i seixanta del segle passat, jo vaig ésser un assidu visitant de l'Institut de Filologia Romànica de Lió (si en recordo bé el nom), situat en un edifici senyoriuol al número 25, rue du Plat, de la ciutat de la seda. El meu capteniment s'explica per diverses raons: a) després de la guerra mundial i de l'aïllament en què ha-

1. Per a ésser més exacte, caldrà que precisi: segons que sembla, la legislació francesa no permet l'existència d'universitats confessionals, però sí que hom pot crear i explotar centres d'educació superior (com facultats, escoles, etc.). Per això veureu que al país veí es parla de les *facultés (catholiques)* de París, de Tolosa, de Lió, etc.

víem viscut i vivíem sota el règim de Franco, jo anava freturós de parlar amb gent del meu ram, de veure com treballaven i de consultar les seves obres. Gardette era conegut com el dialectòleg del Forez (i jo havia llegit diverses publicacions seves); us obria totes les carpetes de treballs en curs i us explicava com preparaven un atlas lingüístic. No us ocultaven res. Què més podia desitjar jo? Com la cosa més natural del món, sortien en la conversa els noms de col·laboradors de la casa: Pierre Nauton, Tuailon i altres. *b)* Si el dit Mgr. Gardette, que fins ara us ha parlat (i captivat) com a entès en la matèria, se us presentava amb tota la seva humanitat, ja havíeu atès el punt més alt de la jornada. Ens deia: «Si us hi fixeu bé, els romanistes constituïm una veritable família. Sense adonar-nos-en ni preguntar-ho, no passa gaire temps i anem coneixent les esposes (o els esposos) i els fills i les filles dels companys i companyes, així com llurs èxits i crisis i llurs naixences i morts. Tot, com en una família de debò. Tot, perquè és realment així: som una família de debò». *c)* Hi ha una tercera raó que justificava que jo passés tan sovint per Lió. Durant uns anys vaig fer nombrosos viatges a Suïssa (sobretot a Zuric) i al sud d'Alemanya (sobretot a Munic i altres ciutats de Baviera). Avui la gent va als aeroports, hi passen llargues sessions de control, hi seuen distesament (per beure, per llegir, per criticar), fan vols més aviat breus fins a un altre aeroport, des del qual desfan tot el procés descrit abans, però ara al revés, vers la ciutat de destinació. Deixant de banda que fa cinquanta anys hom viatjava molt menys que avui amb avió, jo solia desplaçar-me sobretot amb tren. De nit, hi dormia com podia (si calia, amb una pastilla que feia de les seves perquè jo dormís). De dia, oh sí, de dia, les planes verdes, el bestiar, les muntanyes, els jocs entre els núvols i el sol, o la pluja amable i feineria, els poblets que quasi ni es deixaven veure, tot plegat em dictava una guia de turisme a través de l'Europa central que sempre semblava igual però que no era mai la mateixa. I així, amb el risc de deixar-me al seient del tren un llibre que havia tingut la missió de distreure'm per si el viatge se'm feia pesat, baixava del tren a Munic i prenia la Dachauerstrasse (nom de trist ressò), cap al Spanischkolleg de Munic, on tenia la cambra, els llibres i la feina. Aquest viatge, com tants d'iguals o semblants, tenia una pausa no menys amable: la visita d'una hora i mitja a Mgr. Gardette, a Lió. Després de l'abraçada ritual i afectiva, la pregunta ineluctable: «Cher ami, vous avez peut-être des problèmes d'argent?». La qüestió es repetí *sempre*, a cada visita meva, fins que la pesseta passà a ésser cotitzada com a moneda d'un país (Espanya) en els bancs europeus. No dèiem que érem com una família?

Cap a la fi dels anys quaranta (jo vaig esdevenir catedràtic el 1948), aviat em vaig plantejar què portaria al Congrés de Brussel·les (1949) sobre noms de lloc i de persona. Notava que em feia més madur. En principi m'agradava més de no anar a un congrés amb les mans buides (per contribuir a avançar els estudis en curs, per aprendre dels col·legues que podien discutir o millorar els meus treballs, etc.).

Nogensmenys, és fàcil de comprendre que, per als bregats militants de la Société de Linguistique Romane, el primer tema al qual podien reaccionar en aquella època era la crisi de la paralizzada Société. Aviat vaig veure una vegada més Gardette a Barcelona, de tronc amb Griera, tots dos per a tornar a debatre la qüestió de la Société. No cal dir que jo era invitat a acompanyar-los i a mi em plaïa de conèixer noms (i maneres d'ésser) dels romanistes. A la fi es donaren ambdós (i jo també) *rendez-vous* a Brusselles pel juliol de 1949.

Tanmateix, i sense negar que la presència personal val molt per a fer, dels col·legues, uns bons amics, com acabem de veure-ho en els casos de John Orr i de Pierre Gardette (i tants d'altres que s'hi assemblen), encara existeix una altra manera que ho supera tot. I és que la dita presència no sigui unipersonal, sinó col·lectiva. Dit clar i català: assistir a un congrés, a un col·loqui o a una reunió organitzada. El lector ja s'ha adonat que jo ara ja encaminava el meu relat cap al tema de les reunions de grup.

2. EL III CONGRÉS INTERNACIONAL DE TOPONÍMIA I D'ANTROPONÍMIA (BRUSSELLES, 1949)

Voldria saber explicar què fou, per a mi, el primer congrés a què jo assistia en la meua vida: el III Congrés Internacional de Toponímia i d'Antroponímia (Brusselles, juliol de 1949). Jo acabava de complir vint-i-nou anys, en feia tres que la Maria i jo érem casats, teníem dos fills i visquérem l'experiència d'aquest Congrés tots dos, marit i muller, i tota la vida n'hem guardat el millor record. D'entrada, aquest Congrés sorprenia pel seu elevat nombre de congressistes.² S'havia acabat la guerra mundial i els romanistes volien reprendre contactes amb llurs col·legues, ni que fos apuntant-se a un congrés d'onomàstica... romànica! Empepos per Griera i per Gardette (i altres amics del departament barceloní de filologia catalana), la meua muller i jo també ens incorporàrem a la munió d'aquests impacients, per més que en rigor ignoréssim de què ens enyoràriem, en evocar el feliç Congrés de Brusselles.

Ja ens teniu, doncs, arribant a Brusselles, via París, després de prop de vint-i-quatre hores de tren. Instal·lats a l'hotel, ens faltava temps per anar a la secretaria del Congrés. M'estrenava en una reunió d'aquesta mena, que fou, per a mi, un veritable esclat, professional i humà.

2. Aleshores un congrés dedicat a noms propis semblava una mica massa especialitzat; dic *aleshores* perquè qui podia imaginar els centenars de títols de congressos que s'anuncien avui, ço és, seixanta anys després? Fins en aquells moments, hom havia convocat i celebrat dos modestos congressos sobre la matèria, ambdós a París, i ambdós dirigits per Albert Dauzat, que n'era el gran especialista i el gran divulgador. La raó que justifica que aquest tercer congrés de noms propis fos tan concorregut és la crisi que tenia paralizzada la Société de Linguistique Romane.

a) Professional, perquè, ultra conèixer molts i bons especialistes i escoltar-hi moltes i bones comunicacions, jo també n'hi duia una de meva, sobre la toponímia botànica a Catalunya. Per prudència, me l'havia preparada sense dificultats greus (de concepció ni de mètode, etc.), i a Barcelona havia visitat, a casa seva, Pius Font i Quer, un dels nostres botànics més prestigiosos, qui em tranquil·litjà i m'animà. Tanmateix, no em podia treure de sobre un cert marriment, que tampoc no sabia definir: era la primera vegada que em trobava en un congrés, potser faria faltes llegint en francès, temia que en el col·loqui em fessin preguntes difícils de contestar... Quan, abans de començar la sessió, vaig anar a saludar el president de sala, Auguste Vincent, onomatòleg il·lustre (que jo sabia bé qui era), ell, que em devia veure nerviós, em digué uns mots que em retornaren la confiança i la calma. Tot anà bé i la meva comunicació encara avui és citada i comentada.

b) També un esclat d'humanitat. Tot seguit la Maria i jo tinguérem la sensació d'haver-nos ficat en una família, que ens rebia amb els braços oberts. Nosaltres ja teníem dos fills, però érem joves en relació amb la majoria dels congressistes i tots ens tractaven com uns nuvis. No cal dir que sens parar recordàvem la dita de Gardette: que els romanistes formàvem una gran família. Allí vaig conèixer Albert Dauzat, ànima i president dels dos congressos parisencs anteriors i aleshores vicepresident del tercer; els dos belgues Jules Herbillon i H. van de Wijer, copresidents del nou Congrés, com també els dos secretaris (Omer Jodogne i Henri Draye), igualment belgues. Tots quatre així aparellats devien respondre a la desitjada superació de les desavinences lingüístiques del país que ens acollia.

El Congrés de Brusselles ens deixà, als qui hi assistírem, una empremta considerable. En aquest moment, m'agradaria de posar-ne en relleu alguns aspectes que jutjo importants: el contingut, les maneres, certs actes i els assistents. *a)* Sobre el contingut, em permeto de recomanar als lectors interessats que repassin els dos volums d'actes (1951), no perquè hi llegeixin la meva comunicació (que no els diria res de nou), sinó perquè hi trobaran molta ciència acumulada. *b)* Pel que fa a l'organització i als congressistes, el Congrés ens semblà modèlic. En vaig prendre moltes notes, sens dubte perquè, sense confessar-m'ho, jo mateix em deia que potser en un dia no llunyà em tocaria a mi de fer realitat una iniciativa semblant, també en forma de congrés, i no anava errat. No cal parlar ací de l'imaginable acte inaugural del Congrés, amb els discursos corresponents, ni de la divisió científica del treball (en seccions i comunicacions, conferències plenàries, etc.), les visites i les excursions, etc., que ja donàvem per habituals en tots els congressos.³ *c)* Sí, però, que voldria posar en relleu el sopar (o banquet), que tingué lloc després de

3. Per cert, a propòsit de l'anada col·lectiva de Brusselles a Lovaina, els organitzadors ens advertiren que havien escollit la via fèrria més accidentada, cosa que a molts congressistes de terres abruptes ens féu somriure de comprensió.

l'acte acadèmic de clausura. Aquell acte ens semblà un prototipus d'actuació, pel que feia a la intelligent selecció dels congressistes que hom havia escollit perquè hi fessin sengles intervencions de regraciament als organitzadors i de comiat als congressistes que se'n tornaven a llurs països. A nosaltres dos no se'ns escapà la diferència entre l'escassetesa i el to dels aplaudiments (normals, rutinaris) que rebé un diplomàtic que representava l'Estat espanyol (però que no era del ram) i els que rebé el nostre Pere Bosch i Gimpera (perllongats i afectuosos), a qui el president de la mesa havia donat la paraula *au nom des apatrides* (perquè sofria la penosa condició d'exiliat i era una personalitat molt coneguda). Acostumats a la duresa política obligada dels discursos del franquisme, ho passàrem molt bé escoltant ironies de presidents de sala i l'al·locució (aquesta, ja d'encàrrec) amb què John Orr s'acomiadà dels congressistes estrangers (amb dades històriques subtilment escollides i hàbilment posades al dia). *d)* Nosaltres, a més, intercanviàrem adreces amb els nous amics i prometérem i després rebérem separates i férem moltes coneixences. Tothom ens anava al darrere perquè érem un objectiu important i no massa abundós, ni sempre fàcilment identificable: els nostres col·legues joves sabien poques coses d'Espanya i semblaven discernir entre el país i el règim de Franco. Nosaltres no deixàvem d'agafar-nos a aquesta diferència, sobretot quan amb mitges paraules (d'ells i nostres) ens anàvem entenent. De més a més, a nosaltres dos se'ns veia molt amb Pere Bosch i Gimpera (de qui acabo de fer menció), el mític rector de la Universitat de Barcelona, exiliat a Mèxic i aleshores cap de la Secció d'Humanitats de la UNESCO, a París. Bosch sempre ens demanava que li expliquéssim coses de Barcelona i de gent de Barcelona, molts d'ells deixebles i amics seus.

3. DOBLE SOJORN A ZURIC (1950)

L'any 1950, havent ja patit la magnífica experiència del III Congrés de Toponímia i d'Antroponímia de Brusselles, del juliol de l'any anterior (1949), vaig passar uns mesos a Zuric. Aquesta estada (que no arribà a atènyer mig any) vaig començar-la amb aprensió i de mala gana, però vaig coronar-la omplint-la de benediccions i d'agraïment. Si l'he anomenada *double*, no és pas referint-me al seu canvi de qualitat, sinó perquè a Zuric vaig accomplir dos objectius professionals diferents. I ja anticipo que hi guanyà el que per a mi era el millor de tots dos.

D'antuvi, però, parlem d'aquest començament, que m'havia vingut ben a contracor. Segons el calendari que m'havien fixat els suïssos, jo no podia modificar el meu projectat viatge allargant-lo a la fi (per raó de les vacances d'estiu), sinó reduint-lo a base de començar-lo després de l'1 de gener de 1950. M'explico: el meu sogre, Josep Cardús, que vivia amb nosaltres, es trobava en una situació d'extrema gravetat, de manera que jo vaig anar ajornant d'emprendre el viatge

vers Suïssa. Ell morí i, després de fer-nos companyia els uns als altres i de dur a terme les atencions a què estàvem obligats, jo vaig sortir cap a Zuric tan aviat com em fou possible (calculo que vaig perdre tot un mes —el gener— del temps previst; però tot ho vaig recuperar). La meua muller i els dos fills que aleshores teníem quedaren ben ocupats i, per aquesta raó, en arribar les festes de Setmana Santa, en comptes de fer, partint de Suïssa, les visites a romanistes que jo havia planificat vers Alemanya i Àustria, vaig escapar-me a Barcelona, per a passar-hi els dies de vacances, amb el fi d'ajudar i fer costat a la família, que així passà de sentir-se solitària a sentir-se solidària. L'endemà de Pasqua vaig tornar a Zuric, fins a la fi del curs.

I ara ja puc explicar en què consistí el meu *dobte* sojorn a la dita ciutat suïssa. a) Jo hi era amb una beca del CSIC (Madrid), la qual estava prevista de manera que enllaçava amb un estudi de *cromografia* (fonètica experimental) que jo havia fet a Coïmbra amb el professor Armando de Lacerda a l'estiu de l'any 1945, del qual havia resultat un llibre que signàvem Lacerda i jo mateix. A Zuric la dita beca m'ocupava els matins (amb l'excepció d'un matí que jo podia escollir, per a consultes bibliogràfiques i altres activitats per l'estil). b) El temps restant (les tardes i molt sovint, com dic, un matí) jo el podia aplicar *ad libitum*, i no cal dir que a un aprenent de romanista, com era jo, que li diguin que en el temps lliure que li deïxa una beca pot treballar al Seminari Romànic i a la biblioteca (i li'n donin la clau i tot), significa que ha guanyat un premi, un premi que vaig aprofitar a fons.

Per tant, pel que fa a les qüestions de fonètica, vaig fer una segona prova, ara a la Universitat de Zuric, en el seu Laboratori de Fonètica Experimental. El director del Laboratori era Eugen Dieth, que era anglicista, però jo sempre vaig treballar amb el seu auxiliar, Rudolf Brunner, que era romanista. Com a cosa prèvia, durant un parell de dies vaig explicar i aplicar un resum de cromografia, segons la metodologia de Lacerda. Pel que jo havia anat sabent, a Europa els fonetistes es dolien que el laboratori de Coïmbra fos un recinte clos i que fos tan difícil de conèixer els principis en què es basava la seva investigació. Preveient-ho, jo havia agafat, de casa meua, diversos duplicats de cromogrames, que vaig regalar al Laboratori. Naturalment, allí vaig aprendre de manejar el ja no tan nou quimògraf elèctric i vaig seguir amb Brunner un curs sencer de fonètica, cosa que em permeté de fer-me un paladar artificial (al vell estil de l'*abbé* Rousselot de París). Al Laboratori vaig aplegar una col·lecció de palatogrames que, sense que jo els hagués considerat verament importants, Eugenio Martínez Celdrán (Universitat de Barcelona), vist llur valor documental, els recollí un dia i els publicà a la revista *Estudios de Fonética Experimental* (Universitat de Barcelona), vol. 11 (1986). Tot plegat, però, no em refeïa les velles ganes de dedicar-me més a fons a la fonètica experimental. Més aviat me n'havia anat desinteressant. Com diré tot seguit, a Zuric, doncs, jo era més feliç a les tardes que als matins. D'altra banda, un dia que

era a Madrid, vaig parlar-ne amb Rafael de Balbín (del CSIC), ell entengué les meves raons i així vaig renunciar a seguir per un camí que no m'abellia prou.

Queden les tardes, de Zuric. Les tardes felices. No mancaven dies que, per no haver pogut acabar al migdia un experiment de fonètica amb el quimògraf (i amb el fi de no deixar aparells o eines sense netejar-los ni desar-los), ho fèiem Brunner i jo a la tarda. Normalment, però, jo passava les tardes al Seminari Romànic de la Universitat. En pocs dies vaig fer-me càrrec dels llibres i articles de revistes que més em convenia veure (tant perquè versaven sobre temes que en aquell moment m'interessaven, com perquè em constava que no els trobaria a Barcelona). I jo resumia i copiava, i resumia i copiava... Així mateix en pocs dies vaig saludar Arnold Steiger (que ja havia tractat a Barcelona i a Madrid i que havia intervingut en l'adjudicació de la meua beca del viatge a Suïssa) i Gerold Hilty (agut hispanista) i altres professors i docents de diversos nivells. També hi vaig trobar el lector d'espanyol Álvaro Galmés de Fuentes, que ja havia conegut a Madrid. Ara bé, per a mi, el clàssic lector d'espanyol a la Suïssa germànica fou, durant una colla d'anys, l'excel·lent amic Félix Monge, que, quan anava i venia entre Zuric i Saragossa, solia fer una escala a Barcelona, on dinava a casa nostra, i ell i jo ens informàvem recíprocament de novetats (que gairebé sempre eren verídiques). Encara que sempre diem (i és veritat) que Suïssa no és un país molt gran, els col·legues no deixaven de recordar-me visites que exigien desplaçaments i jo m'hi adaptava de bon grat. Penso, per exemple, en el mestre Karl Jaberg (de Berna), coautor amb Jakob Jud de l'atles d'Itàlia i del sud de Suïssa. En dir-li el meu nom, em reconegué a l'acte i, per més que ja es trobava durament colpit per la malaltia, m'acolli amb simpatia i interès. Recordo que m'hi acompanyà Johannes Hubschmid (de Liebefeld bei Bern), ja ocupat, com sempre més hi estaria, amb els mots i amb els noms d'origen més recòndit (i permeteu-me un record per al seu pare, Hubschmid, que encara vaig conèixer viu, amb una venerable barba blanca). I, sobretot, el professor Walther von Wartburg (aquest, a Basilea), qui em mostrà els arxius del seu *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, a l'equip del qual treballà molt de temps el nostre company Germà Colón. Crec que en aquella temporada vaig ésser a la casa de Wartburg ben bé un parell de vegades, per diverses raons de comú interès professional.

Ara bé, la revelació més reeixida fou quan un dia (feia poc que jo era a Zuric) em presentaren Jakob Jud, l'insigne mestre de la romanística, de qui evidentment jo coneixia, entre d'altres, els excel·lents treballs sobre el lèxic romànic i l'*Atlante italo-svizzero* (dirigit per ell i per Karl Jaberg, com deia suara). Li vaig fer ofrena d'algunes de les meves publicacions i, sense que haguessin passat gaires dies, em convidà a dinar a casa seva. Podeu imaginar com em vaig sentir de commogut: jo, un professor, com qui diu un aprenent, rebut a casa del gran Jud! I així fou: el dia convingut, sortint del Seminari Romànic, tots dos agafarem el tren fins a Zo-

llikon, no lluny de Zuric. Ja a casa seva, tot em tenia meravellat: les atencions de la senyora Jud, la vista sobre el llac, la biblioteca i la sala de treball, el somriure bondadós del meu amfitrió. I totes aquelles amabilitats per a mi tot sol! En aquells darrers dies, Jud havia dedicat bona part del seu temps a llegir els meus modestos treballs de novençà i me'ls comentà, tot fent-m'hi diverses remarques. Parlarem de la romanística en general i de casa nostra: l'interessaven les persones i la situació de la llengua catalana. Recordo que em preguntà per què Antoni Griera aleshores (després de 1939) li escrivia en castellà..., ell, que sempre li havia escrit en català! Què li devia haver passat? Què li'n diria jo? Em vaig quedar ben capficat. En canvi, aquell mateix vespre vaig tornar a Zuric radiant de satisfacció. I em deia: Jakob Jud no era a Brusselles l'any passat, però ha tingut la mateixa reacció humana que els seus col·legues de toponímia i d'antroponímia. Era ben cert que els romanistes constituïen una família acollidora i em tractaven com un dels seus membres.

Com dic, de retorn a Zuric jo estava trasbalsat. No cal dir que vaig cuitar a escriure unes ratlles a la Maria, a Barcelona. Ella havia viscut a fons amb mi el Congrés de Brusselles (1949) i ara (1950) també es faria seva la meua visita a Jakob Jud. Ho vaig fer per escrit perquè aleshores tots anàvem menys al telèfon que ara, i teníem més temps per a pensar, abans de redactar res. Ara bé, allò que més m'angoixava eren les preguntes de Jud sobre l'actitud de Griera. Vaig donarhi moltes voltes, demanant-me si jo no aniria novament a Zollikon, a explicar al mestre Jud per què Griera li escrivia en castellà des de 1939. Jo li ho podia explicar, però ell probablement no m'entendria. A la fi, no vaig trencar el glaç i no hi vaig tornar. Una vegada més, jo quedava descontent amb mi mateix, com em passa sempre de l'any 1936 ençà. I això, tot i que jo només tenia setze anys quan començà aquell joc brut que, per als qui moriren als camps de batalla, que Déu els hagi perdonats, i que, per a nosaltres, els sobrevivents, només es va acabant humilment i vergonyosament d'un en un, i potser la Dama ens visitarà quan ja ni encertarem de confegir-ne el més modest testimoni.

4. UNA ULLADA ALS PARLARS ALPINS (1950)

A Zuric, en les hores que jo passava sol, sigui a la pensió on vivia, sigui pels carrers de la ciutat, sovint em deia que Suïssa és realment un país de primera categoria per a un romanista: ultra el francès i l'italià (que són dues grans *llengües estàndard*), hom tenia a mà el francès dialectal (el notable parlar de la *Suisse romande*), que ha estat, i és, un model per a la romanística, així com (a un nivell menys destacat, per diverses raons) també ho és l'italià dialectal.

Però sobretot Suïssa té la quarta llengua del país, de natura romànica: el *romanx*, el qual, no solament ha estat (i és) protegit i oficialitzat per la Confederació

Helvètica (CH) en el cantó dels grisons, sinó que és una mena de cap de pont vers un territori de la Romània que mira vers l'orient, ja fora de Suïssa i est enllà. Penso en els anomenats *parlars alpins*, *a*) que, en trobar-se entre la fragositat de muntanyes aspres que tenen més força i més poder que les collades i els viaranys de passatge i la pertinença a estats i a *codis d'ús* diferents per a cada dialecte d'una sola llengua, i *b*) que, establerts per rutina o per històries particulars, han arribat als segles xx i xxi i hom hi ha adoptat un lògic doble comportament: 1) el resultat allargat d'una *lenta història lingüística* (que ha estat suaument i secularment efectiva entre els grisons i els friülans) (cf. més avall, en aquest mateix paràgraf) permet que puguem parlar d'una llengua (com és el *retoromànic*, amb fronteres dialectals fluïxes), mentre que 2) el resultat immediat d'una breu història socioeconòmica (la invasió de tots els mitjans de la vida moderna i especialment del turisme, que han anat provocant que les grans llengües dels nostres dies (l'alemany, el francès, l'italià i més recentment l'anglès) s'estenguin en detriment dels vells *parlars alpins*, que, malgrat tot, continuen donant testimoni d'allò que fou l'enllaç de la cultura romana amb la cultura de les llengües medievals i modernes).

Per tant, els esmentats parlars antics es troben avui sota la força d'una nova civilització. Una civilització, diré, que mentre estén i reforça les grans llengües de cultura alludides, tendeix a reduir (i a ofegar i tot) les antigues modalitats lingüístiques locals. Quines reaccions s'hi han produït? N'existeixen diverses, amb intensitats que varien segons la demografia, les professions, les comunicacions, les cultures, etc. A grans trets, les podem classificar en tres grups: *a*) la defensa i la conservació de la llengua antiga (en una proporció reduïda, però d'*alta fidelitat*); *b*) la llengua no es perd, però es *fossilitza* (situació que ja és una manera de perdre's a la llarga, per tal com l'expressió i, en especial, la comunicació, vives, van passant a la *nova llengua* de cultura que s'ha apropiat del país), i *c*) la llengua *desapareix* (després d'un *bilingüisme ocasional* que porta a la pèrdua). Per a combatre aquest procés, l'Administració suïssa consagra pressupostos alts per a modernitzar el seu *retoromànic* (ço és, fer-ne una llengua d'*avui*), mitjançant la ràdio, la televisió, la gramàtica, el lèxic, fullets de tota mena, volums de divulgació de temes d'interès, etc. El retoromànic és una llengua rural i el fet d'incorporar-hi *mots nous*, que hom vol adaptar a l'*estructura retoromànica* (bé que no debades siguin mots internacionals), deu fer, a llurs parlants, la impressió que hom hi afegeix mots alemanys. Les altres administracions afectades (com la italiana i l'austriaca) sempre resten al dessota d'allò que pot fer-hi la suïssa.

Completaré aquest punt amb una experiència personal. Fa uns anys, a la Universitat de Friburg (Suïssa) organitzaren una jornada sobre la situació del retoromànic. El professor Ramon Sugranyes i de Franch, que hi ha tingut càrrecs importants i que intervenia en la jornada, em demanà si volia col·laborar-hi (pensant sens dubte en una possible comparació entre retoromànic i català). Vaig acceptar.

Ara no es tracta d'un resum de la jornada, sinó d'un detall significatiu. En total, devíem ésser una dotzena de ponents. Doncs bé, si érem dotze, foren exposades deu ponències en alemany i dues (la de Sugranyes i la meva), en francès. Ni una en la llengua que era l'objecte de la sessió! No vaig sentir-hi ni una frase en romanx (llevat de certs exemples que irrompien en els deu textos alemanys dels dits participants). Això no seria una vergonya, si passava en català?

Feta aquesta explicació sumària sobre la situació actual dels *parlars alpins*, vegem-ne ara alguns aspectes historicolingüístics. Qui primer donà a conèixer al món científic l'existència i els trets més característics d'aquesta faisó de parlar romànic fou Graziadio Isaia Ascoli (1829-1907), en els *Saggi ladini* (1873). La llengua se'ns presenta en una extensió dividida en tres dialectes que, d'oest a est, es distribueixen en el grup occidental dels grisons (o l'engadinès), en el central (entorn dels Alps dolomítics) i en l'oriental (o de la regió del Friül). Els noms més emprats per a designar *tots* els parlars alpins solen ésser *retoromànic*, *ladí(n)*, *engadinès*. Altres denominacions: *grisó*, *romanx*, *rètic*, *friülà*, etc. El fet que la llengua tingui un nom plural (*parlars alpins*) i que hi abundin els sinònims confirma que es tracta de parlars nombrosos, però poc diferenciats. El dialecte del grup occidental és el que ha estat més estudiat (i que ho ha estat de més temps ençà), gràcies a un padrí excepcional: Robert von Planta (1864-1937), a qui la romanística deu, entre d'altres, dues obres extraordinàries: el *Dicziunari rumantsch-grischun* (el primer volum aparegué entre 1939 i 1946) i el *Rätisches Namenbuch* (o *Diccionari de noms propis*) (primer volum del 1939), que meresqué l'atenció acurada del nostre Joan Coromines. Per a la redacció d'aquest diccionari, Von Planta fou assistit, a partir de 1924, pel seu deixeble Andrea Schorta. Justament en les meves estades a Suïssa de l'any 1950, vaig conèixer personalment Andrea Schorta (Coira). Vaig veure'l dues vegades i em posà al corrent de la lloable activitat que hom desplegava en aquella regió de l'Alt Rin.

5. ELABORO UNA RUTA DE LA ROMANÍSTICA (PERSONAL) I HI DEAMBULO, TOT FENT VIA (1950)

Ben mirat, però, el curs acadèmic 1949-1950 anava arribant a la fi, i calia tornar a Barcelona, on, com sempre, m'esperava una pila de lletres i de papers i de convocatòries de reunions. Però jo, com sempre una mica *visionari*, m'havia enginyat que podria acabar aquells dos anys de gràcia, centrats en el Congrés de Brusselles (1949) i en el sojorn de Zuric (1950), amb un *itinerari de la romanística* (tot endevinant uns camins que ara fa poc s'han posat molt de moda, com la ruta del romànic, o la via Mercè Rodoreda, àdhuc de la gastronomia i tot, etc.). L'itinerari, ocasional però inspirat, jo el fixaria pensant en uns quants col·legues que ja coneixia força bé, i que representarien, un per un (o per grups), les fites d'aquest

camí: cada fita, un col·lega (o un grup homogènic de col·legues). En primer lloc, es tractava de fer-los saber que, a les acaballes d'una temporada que jo havia passat en terres de la Vella Romània i en el moment d'emprendre el retorn a casa, jo faria una parada de simpatia a les cases d'aquests col·legues i amics meus. El meu pla s'havia de sotmetre a dues condicions: *a*) la *quantitat*: era inimaginable de passar per tota la Romania en pocs dies, i *b*) la *geografia*: no podia recórrer unes terres que m'allunyessin de l'itinerari projectat. La meua Ruta de la Romanística, una mica *fantasiosa* i no menys *agraïda*, s'iniciaria als *parlars alpins*, seguiria per la *Suisse romande*, el *Dauphiné* (el domini *lyonnais*) i la *Bourgogne*, des d'on em dirigiria a l'Île-de-France fins al cèntric París. Sí, la fi de la Ruta era prevista per mi a la vella Lutècia, on jo, renunciant a l'*eixelebrament* d'uns dies de *somni* i recobrant la vida *normal* de cada dia, encapçalaria el pacífic i benvolent retorn a Barcelona.

La realització correcta de l'itinerari també exigiria que es complissin tres noves clàusules: que la Ruta *a*) fos dividida en etapes (de faisó que cada etapa s'acabés, com dic, sota el nom d'un romanista —o d'uns romanistes— que jo ja coneixia; *b*) que fos orientada en la tortuosa direcció vers París (que era allà on jo, i torno a dir-ho, havia d'agafar el tren que em duria a Barcelona i a la meua vida normal de cada dia), i *c*) que fos limitada pel nombre de dies disponibles (perquè el meu bitllet tenia una data que jo no podia modificar, cosa que implicava que el nombre d'etapes coincidís amb el dels dies de la ruta).⁴

Així que tot fou preparat, vaig donar fe (i dono fe) de la meua Ruta de la Romanística, que si, com deia suara, era bon xic *fantasiosa*, no deixava d'ésser ensem ben *real*, car la vaig fer efectiva (hi vaig deambular, tot fent-hi via), uns trossos en tren, uns altres trossos en autocar de línia, al llarg del mes de juny de 1950. Aquesta Ruta, doncs, em duria (i em dugué) per la via següent.

La Ruta de la Romanística (1950)

1) Des dels parlars alpins de la Rètia romana, amb el cap d'etapa Andrea Schorta (a Coira);

2) a través de la *Suisse romande*, que vaig personalitzar en el mestre Jakob Jud (a Zollikon). I ara, des de Suïssa, ens adreçàvem vers una doble destinació escalonada: al Delfinat i al Forez;

4. D'altra banda, tal com estava plantejada, la Ruta de la Romanística no deixava de crear petits problemes, només aparents, de solució fàcil: els fins d'etapa uns cops eren *grups collectius* com els dels *suïssos* (que, en nivells diferents, jo havia tractat en nombre d'una trentena) o els dels *lionesos* (que oferien ben bé una dotzena de romanistes), mentre que les etapes que acabaven a Grenoble i a Dijon només podien comptar cada una amb l'*únic col·lega* que s'hi trobaria, esperant-me (que serien Antonin Duraffour o Robert Lorient, respectivament).

3) d'antuvi, la destinació de l'anomenat Delfinat, amb el patriarca Antonin Duraffour (a Grenoble);

4) després, el camí gràcies a l'artífex del Forez, el *révérend* actiu Pierre Gardette i el seu estol d'escolans (a Lió);

5) modificant tot seguit el rumb, ara nord enllà, cap a la històrica Borgonya, just només per entrellucar-hi l'acollidora ciutat de Dijon (amb el cap d'etapa Robert Lorient);

6) fins al parlar estàndard (més tost, el pobre estàndard) de l'Île-de-France;

7) ja més concretament, a l'estàndard de París, per a clausurar-hi la meva Ruta (amb l'acollida del cap d'etapa i terme de ruta, sota la responsabilitat d'Albert Dauzat).

Penso que la llista geogràfica que precedeix queda prou clara, amb els set punts que l'ordenen. Ara bé, en la seva elaboració i en el decurs de la Ruta de la Romanística, es produïren algunes petites vivències d'un cert interès: m'estimo més de conservar-les, però, si les afegíem als set punts del breu relat anterior, més aviat hi farien nosa. Heus-les aquí, doncs. En primer lloc, no era fàcil de concretar en una persona sola la representació més adequada de la *Suisse romande*, amb tants bons amics amb qui jo acabava de conviure durant uns mesos, els quals, comptats com fos, no deixaven d'ésser ben bé una trentena. En el dubte —si dubte hi havia—, vaig optar respectuosament i amicalment pel mestre Jakob Jud, però només comunicant-li-ho com qui li dona les gràcies. Pel que fa a les beneïdes terres del *francoprovençal*, sortosament eren dues les *fites* humanes que teníem a disposició: Antonin Duraffour (a Grenoble) i Pierre Gardette (a Lió), i tots dos hi tenien lloc. Per cert, la meva arribada a Grenoble, a la casa on vivia Antonin Duraffour, fou espectacular. (Era l'única de les *fites* de la Ruta amb la qual fins aleshores jo només havia tingut relació epistolar, i tot seguit vaig comprendre que Pierre Gardette, antic deixeble seu, l'havia previngut.) El cas és que, vell i parsimoniós, Duraffour sortí a la porta forana de casa seva i, tot abraçant-me, em donà la benvinguda a «qui venia recomanat *par deux cardinaux*». Els dos presumptes cardenals eren Gardette i Griera. Cap dels dos no era cardenal, però ell els devia haver vist en alguna sessió solemne, on assistien vestits d'etiqueta —ultra la sota-na— (sens dubte per pressió de Griera, a qui plaïa de viatjar amb una maleta pesada, si la càrrega n'era de roba de mudar). El dinar que m'oferí Duraffour també era d'etiqueta i la seva conversa professional, tota sobre el passat, em recordava pàgines i pàgines del llibre de Sever Pop sobre dialectologia. Ruta amunt, després de Lió, vaig arribar, com teníem convingut, a Dijon, on m'esperava Robert Lorient. Aquest era un home molt rar (Gardette havia hagut d'anul·lar un conveni entre les universitats de Lió i de Dijon, que no haig d'explicar aquí). Molta gent deia d'ell: «*Il est fou*». Però ell i jo sempre ens havíem avingut (bé que espero que no fos per

aquella dita de «bojos amb bojos sempre s'entenen») i jo el tenia per un bon amic. Amb ell vaig anar de Dijon a París en tren, i a París fou tan generós que em tingué com a hoste (i amic!) a casa seva, no recordo si una o dues nits, per a arrodonir el calendari de la meva Ruta. Més, encara: una vegada a París, com que jo volia saludar Mario Roques (a qui ja coneixia de feia temps), Lorient m'hi acompanyà (però ell, discretament, no entrà a la sala on férem visita Roques i jo) i després em portà a una reunió lliure de lingüistes, que aleshores s'hi aplegaven una vegada al mes i hi comentaven novetats (de persones, universitats, publicacions, editorials, etc.). Allí vaig trobar Albert Dauzat, bon amic, que jo ja esperava de veure-l'hi (així com altres col·legues i amics); però Dauzat era el designat per a concloure la *fantasiosa* i *real* Ruta de la Romanística.

Érem a París, on la Sorbona, *casa del pensament*, encara guardava la fragància dels no oblidats discursos apològics i teològics de Ramon Llull i on seria aquesta aroma secular la que, esvaint-se, però lligada a una llengua també mil·lenària, em desfaria de la *visió* del passat i em tornaria a la *realitat* del segle xx. Allí agafaria (i allí, en efecte, vaig agafar) el tren cap a Barcelona, a retrobar la família i la universitat.

En el viatge de tornada a Barcelona vaig dedicar llarg temps a fer el balanç dels dos anys, en bona part viscuts entorn de dos esdeveniments per a mi cabdals i que no m'he cansat de repetir: *a*) l'inoblidable Congrés de Brusselles (1949), model de congressos, que, de més a més, sempre em recordaria la meva primera comunicació en un congrés (que vaig exposar davant el mestre Auguste Vincent), i *b*) la no menys inoblidable visita a Jakob Jud a Zollikon (Zuric) (1950), que, setmanes després, vaig arrodonir amb aquesta mena d'homenatge (dit per mi la Ruta de la Romanística). Un homenatge que se m'acudí d'oferir a una petita plèiade de romanistes de qui jo aprenia quelcom cada dia... En efecte, cada vegada em sentia més —i m'hi sento més— un membre cordialment adherit a la *família dels romanistes* (com deia Gardette), des dels punts de vista professional, patriòtic i ètic, i d'aleshores ençà i fins avui, he procurat d'ésser-hi fidel. M'hi trobo agraït, satisfet, feliç.

Senyores i senyors. Estimats amics i amigues. Diuen que *finis coronat opus*. En aquest cas, *finis coronat minusculum opus meum*.